

Qishloq Xo‘jaligi Korxonalarida Mehnat Resurslaridan Foydalanish Samaradorligini Oshirish Omillari

Qobulova Maxpubaxon Yakibovna

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti katta o‘qituvchisi, mahbubahon76@gmail.com

Xakimov Sardor Ilxom o‘g‘li

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti “Turizm” ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada qishloq xo‘jaligi korxonalarida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish omillari yoritilgan. Shu jumladan qishloq xo‘jaligini bundan keyingi rivojlanishi va uni sifat tomondan yanada yuqori darajaga ko‘tarish mehnat unumdorligini bir necha marotaba oshirishni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: Qishloq xo‘jaligini, mehnat resurslari, mehnat unumdorligi, kadrlar saloxiyati, ishchi kuchi.

Qishloq xo‘jaligida iqtisodiy islohotlarni mukammal tarzda amalga oshirish, eng avvalo, me‘yordan ortiqcha ishchi kuchlarini bo‘shatish, qishloq joylarida ishsizlikni oldini olish va aholini ijtimoiy himoya qilish, qishloq aholisining tabiiy o‘shish sura‘tlarini hisobga olgan holda yangi ish joylariga bo‘lgan talabini qondirib borish, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish kontseptsiyasining asosiy yo‘nalishlaridan biridir.

Qishloq xo‘jaligini bundan keyingi rivojlanishi va uni sifat tomondan yanada yuqori darajaga ko‘tarish mehnat unumdorligini bir necha marotaba oshirishni talab qiladi. Bu o‘z navbatida qishloq xo‘jalik ishlab chiqarish jarayonida mexanizatsiya darajasini oshirishni taqozo etadi. Mehnat unumdorligini oshirish rezervlari – bu texnika, texnologiyani takomillashtirish, ishlab chiqarish, mehnat va boshqaruvni tashkil etishni yaxshilash hisobiga mehnat unumdorligi ichidan mehnat unumdorligini oshirishning barcha omillaridan yanada to‘laroq foydalanish imkoniyatidir. Rezervlar (zahiralalar) mehnat unumdorligini oshirish omillari bilan chambarchas bog‘liqdir. Agar biror omilni imkoniyat sifatida olib qaraydigan bo‘lsak, u holda bu omil bilan bog‘liq bo‘lgan rezervdan foydalanish imkonining voqyelikka jarayoni hisoblanadi.

Mehnat unumdorligini oshirish rezervlarining bir necha tasniflari mavjud bo‘lib, ularning hammasi ikkita katta guruhga bo‘linadi: jonli mehnatdan (ish kuchidan) foydalanishni yaxshilash rezervlari, asosiy va aylanma fondlardan yanada samaraliroq foydalanish rezervlari. Birinchi guruhga mehnatni, mehnatsharoitlarini tashkil etish, ishlovchilarning ishlash qobiliyatini oshirish, kadrlartarkibi va ularni joy-joyiga qo‘yish, uzluksiz ishlash uchun tashkiliy shart- maroiflar yaratib berish, shuningdek xodimlarning mehnat natijalaridan yuqori moddiy va ma‘naviy manfaatdorligini oshirishni ta‘minlash bilan bog‘liq masalalar kiritiladi. Ikkinchi guruh asosiy ishlab chiqarish fondlari quvvat va vaqt jihatidan yaxshiroq foydalanish rezervlarini shuningdek xom ashyo, materiallar va boshqa aylanma fondlardan yanada tejamli va to‘liq foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Rezervlar foydalanish imkoniyatlari belgilari bo‘yicha zahira rezervlariga va nobud bo‘lish rezervlariga bo‘linadi. Masalan, asbob- uskunalardan quvvati va ish smenasi bo‘yicha to‘liq foydalanmaslik, o‘rganilgan, lekin hali joriy etilmagan mehnat usullari – zahira rezervlaridir. Ish vaqtining bekor sarf bo‘lishi, yaroqsiz mahsulot ishlab chiqarilishi, yoqilg‘ini ortiqcha sarflash

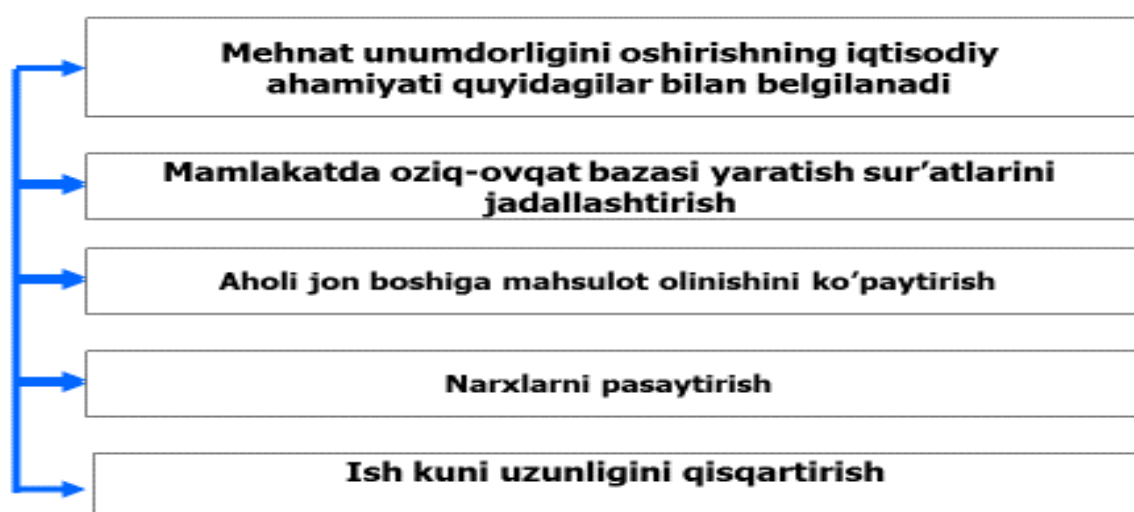
nobud bo'lish rezervlariga kiradi.

Rezervlar tushunchasiga ishlab chiqarishda ish vaqtining bekor sarf qilinishiga ham kiradi – bular smena ichida va kun mobaynida bekor turishlar, ishga kechikib klish va rejada ko'zda tutilmagan ishga kelmay qolishlarning barchasidir; mehnatning ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan holda sarflanishi

- mehnat qurollari va mehnat ashyolaridan oqilona foydalanmaslik hamda belgilangan texnologiya jarayonlarining buzulishi oqibatida mehnatning rezervdagidan tashqari ortiqcha sarflanishidir.

Rezervlar foydalanish vaqtiga qarab joriy va istiqbol rezervlariga bo'linadi. Joriy rezervlar texnologiya jarayoni muhim darajada o'zgartirilmay va qo'shimcha kapital mablag'lar sarflanmay amalga oshiriladi, iqtisqbol rezervlari ishlab chiqarishni qayta tashkil etishni, ancha mukammal asbob-uskunalar o'rnatilishi, tayyorgarlik ishlariga kapital mablag'lar va ko'proq vaqt sarflashni talab qiladi.

1-rasm. Mehnat unumdorligi va unga ta'sir etuvchi omillar¹

Ish vaqtdan foydalanishni tahlil ishchilarning soatlik, kundalik va yillik ishlab chiqarish normalarining o'sib borishini qiyoslash zarur. Agar kundalik ishlab chiqarish normasi ko'rsatkichi soatlik ishlab chiqarish normasi ko'rsatkichidan kamroq bo'lsa, bu ish vaqti smena ichida bekor sarf bo'layotganini ko'rsatkichidir. Yillik ishlab chiqarish normasi ko'rsatkichi kundalik ishlab chiqarish normasi ko'rsatkichidan ortib ketgani esa yil mobaynida ishga chiqilgan kunlar soni ortganligi yoki aksincha kamayganidan dalolat beradi. Ishchilarning soatlik, kundalik va yillik ishlab chiqarish normalarining ortib borishi hisobot davrida ish vaqtdan foydalanishdagi o'zgarishlar haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Biroq, bu usul bilan bazis davriga nisbatan ish vaqtdan foydalanish yaxshilanganini yoki yomonlangani to'g'risida faqat nisbiy ma'ulmotlarga olish mumkin. Ish vaqtdan yaxshiroq foydalanish hisobiga mehnat unumdorligining o'sishi, rezervlarini aniqlash uchun esa ish vaqti bekor sarf etilganiga doir mutlaq miqdorlarni bilish zarur bo'ladi.

Qishloq xo'jaligini bundan keyingi rivojlanishi va uni sifat tomondan yanada yuqori darajaga ko'tarish mehnat unumdorligini bir necha marotaba oshirishni talab qiladi. Bu o'z navbatida qishloq xo'jalik ishlab chiqarish jarayonida mexanizatsiya darajasini oshirishni taqozo etadi.

Respublikamiz miqyosida bu ko'rsatkich darajasi hozirgi davrda ancha past. Demak, uni

¹ Muallif ilmiy izlanishlari asosida

yuksaltirishga alohida e'tibor berish lozim. Chunki, mehnat unumdorligi darajasining oshib borishi yuqori samarali qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining zaruriy sharti hisoblanadi.

Bozor munosabatlariga o'tish bandlikning mavjud muammolarini keskinlashtirdi va yangi muammolarni vujudga keltirib chiqardi. Avvalo mavjud bo'lmagan mulk shakllari paydo bo'lishi bilan bog'liq xolda real mehnat bozori, mehnat munosabatlari yuzaga keldi, yirik tarkibiy qayta qurish zaruriyati tobora sezilib bormoqda va natijada quyidagi muammolar o'zining ijobiy yechimini kutmoqda.

- Respublikamiz qishloqlarida ishsizlikni oldini olish maqsadida aholining o'sishga, mehnat resurslarining joylashganligini inobatga olgan holda turli ish o'rinlarining yetishmasligi. Qishloq xo'jalik korxonalarini moddiy-texnika ta'minotining pastligi mavjud mehnat resurslarini belgilangan me'yorlar darajasiga tenglashtirishga to'sqinlik qilishi.

Ishchi kuchini erkin sotilishiga to'sqinlik qiluvchi barcha ma'muriy huquqiy va iqtisodiy cheklanishlarning mavjudligi.

1-jadval Aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlar uchun tavsiya etilayotgan oziq-ovqat mahsulotlari to'plami (yiliga kg hisobida)²

Mahsulot turi	O'rtacha aholi jon boshiga	Erkaklar (16-59 yosh)	Ayollar (16-59 yosh)	Pensionerlar	Bolalar	
					0-6yosh	7-15yosh
1. Non mahsulotlari	130,8	177,0	124,9	119,0	179,0	112,3
2. Kartoshka	124,2	160,0	120,0	90,0	85,0	135,0
3. Sabzavotlar	94,0	80,8	96,8	96,8	85,0	120,0
4. Meva-chevalar	19,4	14,6	12,6	10,6	34,4	44,4
5. Shakar va qandolat mahsulotlari	20,7	20,8	19,8	18,8	19,7	26,1
6. Go'sht mahsulotlari	26,6	32,2	25,0	19,8	18,7	33,5
7. Baliq mahsulotlari	11,7	12,7	10,7	12,7	8,7	12,5
8. Sut mahsulotlari	212,4	201,7	179,4	174,1	179,0	303,4
9. Tuxum (dona)	151,4	180,0	150,0	90,0	150,0	180,0
10. O'simlik yog'i va margarin	10,0	11,2	9,8	8,9	6,8	11,7

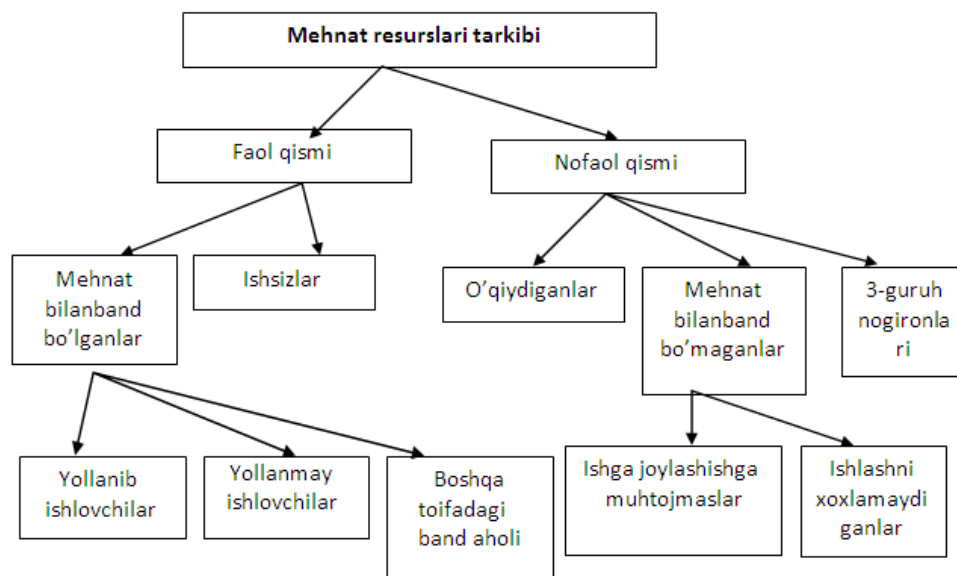
Mehnat unumdorligini oshirishning iqtisodiy mohiyati mahsulot birligini ishlab chiqarishga ketgan mehnatni kamaytirish yoki mehnat o'zgarmani holda mahsulotni ko'paytirishdir. Hozirgi paytda qishloq xo'jaligida bevosita ishlarning 65-70 foizi qo'lda bajariladi va uning unumdorligiga salbiy ta'sir etadi. Fermer xo'jaligida mehnat unumdorligini o'stirishning xalq xo'jaligidagi ahamiyati quyidagicha:

1. U xo'jalik yalpi mahsulotini ko'paytirishning yagona manbai hisoblanadi va aholini ilmiy asoslangan me'yorlar bo'yicha oziq-ovqatga bo'lgan talabini va sanoatning xom-ashyoga bo'lgan talabini to'laroq qondirishni ta'minlaydi;
2. Mehnat unumdorligining o'sishi mahsulot ishlab chiqarishga sarflanadigan jonli mehnat xarajatlarini qisqartiradi, ish vaqtini tejaydi. Mehnat unumdorligi qancha yuqori bo'lsa, mahsulot birligi olish uchun shuncha kam ish vaqti ketadi va qishloq xo'jaligida band bo'lgan xodimlar soni kamayadi. Bo'shagan ish kuchi boshqa sferalarga yo'naltiriladi;
3. Mehnat unumdorligining o'sishi ish kunini, ish haftasini, yildagi ish soatlari miqdorini qisqartirishga sharoit yaratadi va bo'sh vaqtni ko'paytiradi. Qishloq mehnatchilariga shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini aqliy va jismoniy rivojlantirish, ilmiy-texnikaviy va badiiy ijodiyotni

² Политика доходов и заработной платы (Учебные пособие) – М., 1999, с.66.

4. Mehnat unumdorligining o'sishi mahsulot birligi hisobiga mehnat haqi xarajatlarini kamaytiradi. Mehnat unumdorligining o'sish sur'ati mehnat haqining o'sish sur'atidan ilgari kelgan mahsulot birligiga to'g'ri kelgan mehnat haqining absolyut miqdori va hissasi pasayadi;
5. Mehnat unumdorligining o'sishi moddiy resurslarda buyumlashgan mehnat xarajatlarini tejashga va foydalanish samaradorligini oshirishga imkon beradi;
6. Mehnat unumdorligining o'sishi, jonli va buyumlashgan mehnat xarajatlaridan samarali foydalanib, mehnat haqi xarajatlarini qisqartirib va bir butun ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirib, qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish xarajatlarining rentabellik darajasini oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Qishloq xo'jaligidagi mehnat jarayonlarini mexanizatsiyalashtirish, avtomatlashtirish, elektrlashtirish natijasida sarflanayotgan mehnatning unumdorligi oshishini ta'minlash mumkin. Buning uchun xo'jaliklar ixtiyoridagi barcha mashinalar, traktorlarning ishga yaroqliligini oshirish hamda ulardan yil davomida to'liq foydalanishga erishish tadbirlarini shakllantirish lozim. eng avvalo, ularni malakali kadrlar, ta'mirlash ustaxonalari bilan ta'minlash kerak. Xo'jaliklarning ishlab chiqarish resurslari bilan ta'minlanganligini ham talab darajasiga yetkazish zarur. Buning uchun esa moliyaviy resurslar bilan ta'minlash choralarini aniqlab, ularning bajarilishini ta'minlash kerak.

1-rasm. Qishloq xo'jaligidagi mehnat resurslari foydalanish tarkibi³.

Ikkinchi qismi – mehnat resurslarining iqtisodiy faol, ya'ni ish bilan ta'minlanganlar hamda ishga joylashtirishga muhtoj ish bilan ta'minlanmagan aholini va jumladan, iqtisodiy faoliyatni amalga oshirayotganlar toifasiga kirmaydigan shaxslarni o'z ichiga olgan iqtisodiy faol bo'lmagan aholini tavsiflaydi.

Ma'lumki, mehnat bozorida ishchilar o'zlarining mehnat qobliyatlarini, o'zini va o'z oilasini zarur bo'lgan xayotiy vositalari bilan ta'minlash maqsadida shu vositalarning qiymatiga teng bo'lgan ish kuchini sotish bilan topadilar (1-rasm).

Demak, qishloq xo'jaligida mehnat resurslaridan yil davomida to'liq va samarali foydalanish hamda ularning mehnatlari unumdorligini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga

³ Muallif ilmiy izlanishlari asosida

oshirilishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir:

- tarmoqning rivojlanishini e'tiborga olgan holda qo'shimcha ish joylarini tashkil etish;
- mehnatni tashkil etishning samarali turlarini tashkil etish va rivojlantirish;
- kadrlarni tayyorlash, malakalarini oshirish, ularni moddiy, ma'naviy rag'batlantirishni takomillashtirish va boshqalar.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki bu kabi chora-tadbirlarning qishloq xo'jalik ishlab chiqarishiga joriy etilishi tarmoqdagi mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilab, mehnat unumdorligi oshishiga ijobiy ta'sir etadi. Korxonalarining kerakli mehnat resurslari bilan etarli darajada ta'minlanishi, ulardan oqilona foydalanish mehnat unumdorligining yuqori darajada bo'lishi mahsulot hajmini ko'paytirish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu esa, mehnatni korxonada to'g'ri tashkil etish asosida amalga oshiriladi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Sh.M.Mirziyoyev. Rizq-ro'zimiz bunyodkori bo'lgan qishloq xo'jaligi xodimlari mehnatini ulug'lash, soha rivojini yangi bosqichga ko'tarish – asosiy vazifamizdir, Xalq so'zi, 10.12.2017 yil
2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev dated February 7, 2017 No PF-4947 "On the Action Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan"
3. А.В.Турьянский, В.Л.Аничин. Сельскохозяйственная кооперация и агропромышленная интеграция. Учебное пособие. 2-е изд. испр. и доп. - Белгород: Издательство БелГСХА, 2010. – 125 с.
4. P. R. Hakimov. Economics of agro-industrial complex. Textbook. - T.: TDIU, 2009. – 19 page.
5. O.Shermatov, B.Nosirov, R.Imomov, M.Qobulova. Problems of effective usage of lands in agriculture for ensuring food security. South Asian Journal of Marketing & Management research, 10 (4), p. 71-76. <https://saarj.com/wp-content/uploads/special-issue/sajmmr/2020/SAJMMR-APRIL-2020-SPECIAL-ISSUE.pdf>.
6. M.Ya.Qobulova. Effective use of human capital in the development of integration of agricultural sectors. ISSN 2091-573 Bulletin of Khorezm Mamun Academy-10/2020, scientific journal.-№10(67) 72 бет. <http://mamun.uz/uz/page/56>
7. Шерматов О.А, Кабулова М.Я.Экономическая эффективность в оценке критериев и показателей в сельском хозяйстве.Актуальная наука. Международный научный журнал. ISSN 2587-9022.№10(27) 2019 г
8. Qobulova Maxpubaxon Yakibovna. Effective use of human resources in the development of agro-industrial integration. Journal of "Iqtisodiyotda innovatsiyalar". ISSN 2181-9491. №8 (2020). 86-94-бет. <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9491-2020-8>